

A „magyar királyi köztársaságtól” a magyar köztársaságig

Az 1946. évi I. törvénycikk visszhangja a korabeli közjogi irodalomban

SCHWEITZER GÁBOR

Act I of 1946 on Hungary's form of government is one of the most important documents of republican legal traditions. Although legal literature has dealt extensively with the circumstances of the drafting, the provisions and the legal relevance of the Act, much less attention was paid to how contemporary constitutional law literature evaluated the Act and its dominant provisions. In the years between 1946 and 1948 several constitutional law papers were prepared, serving primarily educational purposes, on the most important changes in public law in the post-1945 period. The following paper intends to review the literature of the period in question written on Act I of 1946.

A Magyarország államformájáról rendelkező 1946. évi I. törvénycikk a republikánus közjogi hagyományok egyik legfontosabb alkotmányjogi dokumentuma. Mérföldkövet jelentett hazánk legújabb kori történetében, függetlenül attól, hogy a Magyar Köztársaság alaptörvényeként mindössze három és fél esztendeig, a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény elfogadásáig maradhatott gyakorlatilag hatályban. Az 1946. évi I. törvénycikk létrejöttének körülményeit, rendelkezéseit, közjogi jelentőségét részletesen feltárta a történettudományi és az alkotmánytörténeti irodalom. A feldolgozások azonban kevésbé érintették azt a kérdést, hogy miként reflektált a korabeli közjogi irodalom az 1946. évi I. törvénycikkre, illetve annak meghatározó rendelkezéseire. Az 1946 és 1948 közötti években több, elsődlegesen oktatási célokat szolgáló köz- és alkotmányjogi munka dolgozta fel, illetve foglalta össze az 1945 utáni időszak legfontosabb közjogi változásait. Az 1946. évi I. törvénycikkre vonatkozó reflexiókat ezen művek alapján kívánjuk bemutatni.

Szerzők és művek

Beér János (1905–1966), a főváros tiszti főügyésze – 1948 őszétől a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar közjogi tanszékének előadója, majd profeszszora – a Szakszervezeti Tanács Országos Titkársága kiadásában jelentette meg

A Magyar Köztársaság alkotmánya című kiadványt.¹ Csekey István (1889–1963), a pécsi Erzsébet Tudományegyetem magyar közjogi tanszéke professzora 1947-ben állította össze a *Magyarország alkotmánya* című jegyzetet, amelyet a bevezetés szerint az 1943-ban ugyanazon cím alatt megjelent könyve átdolgozott kiadása számára készített. Csekey professzor hagyatékában fennmaradt a jegyzet egyik gépirata a szerző javításaival és kiegészítéseivel. A feldolgozás során ezt vettük figyelembe, hiszen bizonyos kérdések tárgyalásánál jól szemléltethető a szerző álláspontjának menet közbeni változása.² Az Egri Érseki Joglyceumban Csizmadia Andor (1910–1985), a jeles jogtörténész oktatott magyar alkotmányjogot a második világháborút követő években. Az 1947/48-as tanév első és második félévében tartott előadások szövege sokszorosított kiadványként jelent meg.³ Valószínűleg Molnár Kálmán (1881–1961), a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar közjogi tanszéke professzorának előadásai nyomán készült a *Magyar alkotmányjog* című sokszorosított kiadvány. Ezt a feltételezést támasztja alá a Molnár Kálmán hagyatékában fennmaradt egyik példány a professor autográf kiegészítéseivel.⁴ A debreceni tudományegyetem jog- és államtudományi karán Szontagh Vilmos (1885–1962) éveken keresztül oktatta helyettes tanárként a magyar közjogot. A munkástanfolyam hallgatói részére 1947-ben jelent meg *Az alkotmányjog elemei* című összefoglalója.⁵ Végezetül Kaas Albert (1885–1961), a budapesti tudományegyetem közgazdaságtudományi kara közjogi professzora 1946-ban megjelenő, *Közjogi alapismeretek* című sokszorosított kiadványát említenénk, amely a kiadás évétől függetlenül sem érintette az 1945 utáni közjogi változásokat. A jegyzet utolsó mondatai célozhatnak csupán az aktuális alkotmányjogi helyzetre: „*A magyar alkotmány a múlton épült fel, hogy szolgálja a jelent, amely ha múlttá válik, éppúgy irányítani fogja a jövőt. (...) Minden ország életválsága, ha alkotmányával meghasonlik, mert az alkotmány a nemzet önmegbecsülése és egyéniségének öntudata, melynek intézményein lehet változtatni, de a nemzet lelkületéből fakadó alapeszményein nem.*”⁶

A különböző terjedelmű, jellemzően leíró, esetenként elemző és összehasonlító módszerrel készült közjogi összefoglalókat az alábbi szempontok alapján tekintjük át: 1. miként vélekedtek az 1946. évi I. törvénycikk jogforrástani jellegéről, illetve hol helyezték el az 1946. I. törvénycikket a magyar alkotmányfejlődésben; 2. mi volt a véleményük a köztársasági államformáról, illetve miként mutatták be a köztársasági

1 BEÉR János: *A Magyar Köztársaság alkotmánya*. Bp., Szakszervezeti Tanács Oktatási Titkársága, é. n. [1948.], 1–27.

2 CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya*. [1947] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1–3. 1–69.

3 *Magyar alkotmányjog*. Csizmadia Andor jogakadémiai ny. r. tanár (...) előadásai az 1947/48. tanév I. és II. félévében. Bp., Diószegi sokszorosító, é. n., I. kötet. 1–51., II. kötet. 1–98.

4 *Magyar alkotmányjog*. Bp., Bonitas jogi szeminárium, é. n., 1–116. A Molnár Kálmán által kiegészített példányt lásd: MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/51.

5 SZONTAGH Vilmos: *Az alkotmányjog elemei. Vezérfonal a munkástanfolyam hallgatói számára*. Debrecen, Tudományegyetemi nyomda, 1947. 1–48.

6 *Közjogi alapismeretek*. Dr. Kaas Albert egyet. ny. r. tanár előadásai alapján. Bp., Diószegi Lehel sokszorosító irodája, 1946. 1–83.

A „magyar királyi köztársaságtól” a magyar köztársaságig

elnöki tisztséget; 3. hogyan értékelték az 1946. évi I. törvénycikk preambulumban deklarált szabadságjogokat.

Az 1946. évi I. törvénycikk jogforrási besorolása és a történelmi/történeti alkotmány

Miután a korabeli közjogtudomány képviselői különféleképpen közelítettek a magyar alkotmányfejlődés korszakaihoz, különösen a két világháború közötti évtizedekhez, arra a kérdésre sem adtak egységes választ, miként viszonyult az 1946. évi I. törvénycikk a történelmi/történeti alkotmány konstrukciójához. Szembetűnő, hogy a historikus közjogi fogalmak használata sem tűnt egységesnek. Míg Molnár Kálmán és Csekey István, de még az egészen másféle megközelítést alkalmazó Beér János is a „történelmi alkotmány” kifejezést használták, addig Csizmadia Andor a „történeti alkotmány” megnevezést preferálta. Molnár Kálmán felfogásában a történelmi alkotmány a nemzet történelmi fejlődésének eredményeként, a nemzetszervező alapelvekből kiindulva épült ki, és mindig újabb és újabb, a „korszellemnek” megfelelő törvénnyel erősítette az alkotmány épületét. Magyarország alkotmányát Molnár Kálmán olyan történelmi alkotmánynak tekintette, amely a nemzetszervező etelközi vérszerződés alapján ezeréves fejlődéssel építette ki az állam, illetve a nemzet közszervezetét.⁷

Csizmadia Andor véleménye szerint ugyanakkor történetinek az az alkotmány nevezhető, amelyben a társadalmi érdekharok eredménye nem egyszerre áll elő, hanem fokozatos és hosszas történeti fejlődés folyamán jön létre. A történeti alkotmány kialakulását több évszázad hosszú alkotmányfejlődése előzte meg, s ily módon a történeti alkotmányban a nemzetnek a történelmi múlt folyamán felismert reális szükségletei tükröződnek vissza. A történeti alkotmánnyal rendelkező állam nehezebben is változtatja meg alkotmányát, s ha meg is változtatja, akkor sem szakít teljesen a múlttal, hiszen csak azokat az intézményeket változtatja meg, amelyek korszerűsítésére a társadalmi fejlődés következtében szüksége lehet, s ezeket az intézményeket beépíti „a nemzet századokon keresztül megszentelt hagyományai közé”. Éppen emiatt nem foglalják össze egyetlen chartában a történeti alkotmányt, hanem annak egyes szakaszai évszázadokban leírt törvényekben, valamint a szokásjogban ismerhetők fel.⁸

A népi demokratikus alkotmányos berendezkedést a marxi, lenini és sztálini tétel alapján értékelő Beér János a magyar alkotmányfejlődést a függetlenségi és a forradalmi törekvések jegyében mutatta be: „400 éven át küzdött nemzeti függetlenségéért a magyar nép. Ennek az évszázados szabadságharcnak jelentette végső győzelmét az 1946. évi I. tc., amelyben a magyar nemzetgyűlés 1946. január 31-én megtartott ülésén megalkotta a magyar köztársaságot. A magyar köztársaság alkotmányának törvénybeiktatása fordulópont nemzetünk történelmében: a köztársasági alkotmánnyal

7 Lásd: *Magyar alkotmányjog*. Bp., Bonitas jogi szeminárium, é. n., 51.

8 *Magyar alkotmányjog*. Csizmadia Andor jogakadémiai ny. r. tanár (...) előadásai az 1947/48. tanév I. félévében. Bp., Diószegi sokszorosító, é. n., 3.

*a népé lett az ország.*⁹ Az 1946. évi I. törvénycikket ugyanakkor Beér János – a szokásokon, hagyományokon keresztül kialakult történelmi alkotmánnyal szemben – írott alkotmánynak tekintette, hiszen a köztársasági államformát deklaráló norma „*törvényi lerögzítése a magyar nép demokratikus átalakulásának, amelynek azonban mély gyökerei vannak a magyar nép forradalmi hagyományaiban.*”¹⁰ Ez az értékelés eléggé egyértelműen juttatta kifejezésre, hogy a „*köztársasági alkotmány*” elfogadásával Beér János az általa történelminek nevezett alkotmány időszakát lényegében befejezettnek, illetve lezártnak tekintette.

A két világháború közötti évtizedek termékeny szerzője, Csekey István 1947-es összefoglalójában részletesen foglalkozott azzal a kérdéssel, vajon a köztársasági államformára történő áttérést követően megmaradt-e a magyar alkotmány történelmi jellege. Beszélhetünk-e még történelmi alkotmányról akkor, amikor az ezeréves monarchikus államformát a köztársasági államforma váltotta fel? „*Főleg pedig akkor, amikor alkotmányunk történelmi jellege elsősorban a király jogállásának kialakulása tekintetében nyilvánult meg, s ennek helyébe az 1946. évi I. tc.-vel az új alkotmány csonka kartájának tekinthető rendelkezések léptek. Bármennyire szeretjük is alkotmányunkat ősi, sőt ezeréves alkotmánynak nevezni, vitathatatlan, hogy jóformán csak az volt benne ezeréves, ami az utolsó 25 évben pusztán elvben volt benne: a királyság.*”¹¹ A magyar alkotmány Csekey István véleménye szerint az 1918-as polgári demokratikus forradalom után került válságba, mert ha elvileg hű is maradt a monarchikus államformához, a királykérdés megoldatlansága miatt lényegileg köztársaságot létesített.¹² A *Magyar alkotmányjog* című, 1943-ban megjelent kötetében Csekey István még egyértelműen a monarchikus államforma mellett foglalt állást, bár arra az ellentmondásra is rámutatott, miszerint a provizórium intézményei nem felelnek meg a monarchikus követelményeknek, hiszen egy monarchia nem lehet provizórikus.¹³ Mindebből azonban Csekey professzor 1943-ban nem vonta le azt a következtetést, hogy hazánk államformája a köztársaság lenne. Pályatársai közül Buza László, a szegedi Ferenc József Tudományegyetem nemzetközi jogi tanszékének professzora is figyelte erre a paradoxonra. Az 1939/1940-es tanévben tartott magyar közjogi előadásai egyikén beszélt a Magyarországon az államfői hatalom gyakorlása tekintetében fennálló provizóriumról. „*A provizóriumban foglalt rendelkezések természetesen nem lehetnek olyanok, amelyek a monarchia követelményének megfelelnek. A monarchia és a provizórium fogalma ui. szükségképpen kizárják egymást. A monarchia sohasem lehet provizórikus monarchia.*”¹⁴

9 BEÉR János: *A Magyar Köztársaság alkotmánya*. Bp., Szakszervezeti Tanács Oktatási Titkársága, é. n. [1948], 3.

10 Uo. 5.

11 CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya*. [1947] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1–3., 9.

12 Uo. 9.

13 CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya*. Bp., Renaissance Könyvkiadó, 1943. 95–96.

14 *Magyar közjog*. Dr. Buza László egyetemi ny. r. tanár úr 1939/40. tanévi előadásai nyomán összeállította dr. Markovics János egyetemi gyakornok. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/1. 87.

A közjogi provizórium korszakának közjogász professzorai közül ugyanakkor Faluhelyi Ferenc volt az egyetlen, aki – még ha nagyon visszafogott formában is – Magyarország kvázi köztársasági államformája mellett foglalt állást. Magyarország államformája kapcsán azt a gondolatot vetette fel 1926-ban megjelenő, *Magyarország közbjoga* című tankönyvében, hogy miközben az 1921. évi XLVII. törvénycikk kétségtávolú rögzítette a monarchikus államforma változatlan formában történő fönntartását, az államfői teendők ellátásával megbízott kormányzó hatáskörét az 1920. évi I. törvénycikk a királyi jogkörnél lényegesen szűkebben állapította meg, hiszen a kormányzó csupán a végrehajtó hatalom fejének tekinthető. Ebből következően pedig Magyarország államformája „*ma ténylegesen a köztársasági államformájú államokéhoz hasonló*”.¹⁵ Faluhelyi Ferenc tehát lényegében különbséget tett hazánk vonatkozásában a *de jure* értelemben vett államforma és a *de facto* értelemben vett államforma között. Míg az előbbit a monarchiával, addig az utóbbit a köztársasággal azonosította.

Az 1947-es közjogi összefoglalóban Csekey István az 1945. évi XI. törvénycikk azon rendelkezésére is hivatkozott, miszerint a nemzetgyűlés állapítja meg Magyarország alkotmányát és államformáját. „Ezzel (...) *hű maradt a hagyományos magyar felfogáshoz, megmaradt a történelmi alkotmány alapelveinél. Mert ez azt jelenti, hogy az alkotmányjog bármely nagyfontosságú tételének szabályozására maga a nemzetgyűlés közönséges törvénnyel illetékes.*” A törvényhozó testület pedig – érvelt Csekey – utóbb nem ragadtatta el magát az alkotmányozás lázától, és nem törekedett alkotmánylevél, azaz chartális alkotmány megalkotására, amelynek megváltoztatásához nehezített módszerek szükségesek. Mindebből Csekey azt a következtetést vonta le, hogy „*alaki szempontból köztársasági alkotmányunk semmiben sem különbözött régi alkotmányunktól*”, miközben tartalmi értelemben átalakult alkotmányunk: az 1946. évi I. törvénycikk „*egy új alkotmány csonka kartájának*” tekinthető, amelynek több rendelkezése emlékeztet a „*nyugati írott alkotmányokra*”.¹⁶ Sőt, még anyagi értelemben sem adta fel egészen Magyarország az „*ősi történelmi alkotmányt*”, hiszen a fiatal magyar demokráciát „*szemmel láthatóan az az elgondolás vezette, hogy magyar talajból kívánja felépíteni az állam demokratikus épületét.*” Nem kívánta a múltból mindenképp elvetni és kiküszöbölni azokat az intézményeket, amelyek beváltak, és sok tekintetben „*a magyar észjárás és a magyar lélek*” megnyilatkozásai voltak.¹⁷ Az 1946. évi I. törvénycikk is csupán azokat a jogszabályokat hatálytalanította a záró rendelkezések között, amelyek a megszűnt királyságra és kormányzói intézményre vonatkoztak. A magyar alkotmányjognak azok a jogszabályai ellenben, amelyek nem ellenkeznek a köztársasági államformával, továbbra is hatályban maradnak. Ennek igazolásaként utalt Csekey István az analógia útján alkalmazható szokásjogi elemekre. Miután az 1946. évi I. törvény a nemzetgyűlés összehívásának módjáról nem

15 FALUHELYI Ferenc: *Magyarország közbjoga II. kötet*. Pécs, A Karl Könyvesbolt kiadása, 1926. 6.

16 CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya*. [1947] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1–3., 10.

17 *Uo.* 11.

rendelkezett, a köztársasági elnök *per analogiam* gyakorolja ezt az uralkodót szokás és törvény szerint megillető jogot.¹⁸

A fenti gondolatmenet azt a célt szolgálhatta, hogy az összhang, a folytonosság és az organikuság meglétét igazolja a történelmi alkotmány korszakának felfogása és a kialakuló új közjogi berendezkedés között. Emiatt hangsúlyozta Csekey István, hogy 1946. évi I. törvénycikket közönséges törvényként fogadta el a nemzetgyűlés, hiszen a történelmi alkotmány korában is kizárólag közönséges törvényeket fogadott el a kétkamarás törvényhozás, illetve az 1920 és 1926 közötti években az egykamarás nemzetgyűlés. Még a történelmi alkotmány tartópilléreit jelentő alap- vagy sarkalatos törvényeket is közönséges eljárás során fogadták el. Az 1946. évi I. törvénycikk jogforrási besorolását illetően ugyanakkor Csekey azzal tökéletesen tisztában volt, hogy az már nem sorolható a történelmi alkotmány időszakának alap- vagy sarkalatos törvényei közé, de nem tekinthető a klasszikus értelemben vett alkotmánylevélnek sem. Vélhetően emiatt fogalmazott úgy, hogy a köztársasági államformáról szóló törvény egy új alkotmány csonka kartájának felel meg. A történelmi alkotmány és az 1945-öt követő közjogi változások megítélését illetően Csekey professzornak az volt az összegző véleménye, hogy miközben a magyar alkotmány anyagi értelemben javarészt megváltozott, alakilag megmaradt a hagyományos magyar felfogás mellett, tehát a magyar alkotmány – a kézirat eredeti megfogalmazása szerint – „*történelmi jellegét mindvégig megtartotta*”. Ez a megfogalmazás – a végleges szövegezésben – akként változott, hogy a magyar alkotmány „*ha történelmi jellegét el is veszítette, de mindenestre az ún. hajlékony alkotmányok közé tartozik*”.¹⁹

Csizmadia Andor közjogi előadásjegyzeteiben témánk szempontjából az a figyelemreméltó, hogy miközben a magyar alkotmányfejlődés önálló korszakaként értékelte az 1946. évi I. törvénycikk elfogadása utáni időszakot, addig magát az 1946. évi I. törvénycikket a történelmi alkotmány által ismert sarkalatos törvények közé sorolta.

Csizmadia professzor a hazai alkotmányfejlődés hat korszakát különböztette meg. Az utolsó, hatodik korszak, a „*köztársaság kora*” az 1946. évi I. törvénycikk elfogadásával vette kezdetét.²⁰ A köztársasági államforma deklarálása óta indult meg a magyar alkotmány demokratikus eszméknek megfelelő átalakítása. Az 1946. évi I. törvénycikk preambuluma ugyanis biztosítja a polgárok részére a demokratikus államrend keretein belül az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait, „*amelynek egy részét ugyan régebbi törvényeinkben is megtaláljuk, de összefoglalva az 1946. évi I. tc. bevezetése tartalmazza először*”.²¹

Az alkotmányjog forrásai kapcsán Csizmadia Andor arra mutatott rá, hogy amíg az írott alkotmánnyal rendelkező államok esetén mindenekelőtt az alkotmánylevél vagy az alkotmányt magában foglaló alaptörvények tekinthetők az alkotmányjog leg-

18 Uo. 11.

19 Uo. 11.

20 *Magyar alkotmányjog*. Csizmadia Andor jogakadémiai ny. r. tanár (...) előadásai az 1947/48. tanév I. félévében. Bp., Diószegi sokszorosító, é. n., 4.

21 Uo. 8.

főbb forrásának, addig a hosszas történeti fejlődés folyamán fokozatosan létrejövő történeti alkotmánnyal rendelkező államok esetében különböző törvényekben és jogszabályokban, nem utolsósorban pedig a szokásjogban lelhetők fel az alkotmányjog forrásai. Miután a magyar alkotmány a történeti alkotmányok közé tartozik, nem ismeri az alaki értelemben vett alaptörvény, azaz az alkotmánylevél fogalmát. *„Anyagi értelemben azonban ismerünk alaptörvényeket, amelyek alkotmányunk alaptételeit tartalmazzák és így alkotmányi szempontból kiváló jelentőségűek.”* Csizmadia Andor ezek közé sorolta az 1946. évi I. törvénycikket is. *„Ezeket a törvényeket azonban nem nevezzük alaptörvényeknek, hanem sarkalatos törvényeknek, de ez az elnevezés alkotmányjogi szempontból jelentőséggel nem bír.”*²²

A történelmi alkotmány bizonyos intézményeit Molnár Kálmán is összhangba kívánta hozni az 1946. évi I. törvénycikk elfogadása óta érvényesülő republikánus közjogi berendezkedéssel. Molnár professzor ugyanis arra tett kísérletet, hogy a Szent Korona-tant a köztársasági államforma keretei közé helyezze el. *„Magyarország az 1946. évi I. tc.-kel az ősi királysági államformát váltotta fel, ezzel történelmi alkotmányának több alaptételét helyezte hatályon kívül. Hatályban maradt viszont a szent korona tanának éppen legalapvetőbb tétele: hogy Magyarországon minden hatalom forrása maga a nemzet, az államilag szervezett nép.”*²³ A Werbőczy által formába öntött Szent Korona-tan nem más, mint a nép lelkéből kifejlesztett államalkotó gondolat, miszerint minden hatalom forrása a nemzet – tehát nincs, miként Molnár Kálmán fogalmazott, *„tyrannizmus, despotia, diktatúra”* –, s ennek jelképe maga a Szent Korona. A fej és tagok közös akaratából jön létre a törvény mint a nemzet akarata, és foglalja egységbe az állam összes alkotóelemeit. A Szent Korona-tan utóbb a legerősebb fegyver lett az osztrák elnyomó törekvésekkel szemben. *„Hogy jogi géniuszunk magyar tudott maradni, ennek (mármint a szent korona tannak) köszönhető.”*²⁴ Molnár Kálmán tehát azt is hangsúlyozta, hogy a nemzeti szuverenitást kifejező Szent Korona-tan a nemzeti függetlenségi mozgalmak közjogi megalapozásában is fontos szerepet töltött be.

A Szent Korona-tant Csekey István is megkísérelte beilleszteni a demokratikus és jogegyenlősítő közjogi hagyományok közé: *„Alkotmányjogunk demokratikus irányú fejlődésének (...) egyik nagyfontosságú állomása volt az una et aedemquae libertas et nobilitas elve, amely a nemzettagoknak egyre fokozódó részvételét mutatta a közhatalomban. Ekkor már csak egy lépés hiányzott a jogoknak az állampolgárok egyetemére való kiterjesztéséhez, amikor a '48-as törvényhozás eltörölte a rendiséget, történelmi fordulattal a közvetlen népképviselet rendszerét iktatta törvénybe.”*²⁵

Alkotmányjogi összefoglalójában Szontagh Vilmos ugyanakkor igen visszafogottan csupán annyit állapított meg az 1946. évi I. törvénycikk értékelése kapcsán, hogy a törvény elfogadásával *„a magyar állam szakított a monarchikus államformával*

22 Uo. 10.

23 *Magyar alkotmányjog.* Bp., Bonitas jogi szeminárium, é. n., 54.

24 Uo. 11.

25 CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya.* [1947] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1–3., 17.

s a köztársasági államformát vezette be, hogy így vegyen részt a világ népeinek közösségi életében és biztosítsa az ország népének kulturális, gazdasági és szociális fejlődését.”²⁶

Köztársaság államforma – köztársasági elnök

Az 1946. évi I. törvénycikket Csekey István szerves fejlődés eredményének tekintette, amennyiben az azt megelőző negyedszázad állami életformáját legalizálta, hiszen a közjogi provizórium időszaka a maga *hibrid mivoltával* már egyfajta átmenetet alkotott a modern kulturális állam formájának tekinthető demokrácia felé. Az 1946. évi I. törvénycikk nemcsak törvényesítette a köztársasági államformát, hanem állandósította is azt, és a 25 éves közjogi provizórium felemás intézményeivel szemben levonta az okszerű következtetéseket, miként a továbbiakban is arra törekszik, hogy kiépítse a magyar népi demokrácia intézményeit.²⁷

Az 1920. évi I. törvénycikk annak idején az államfői tisztséget betöltő kormányzó jogállását és hatáskörét *„tudatosan és bevallottan”* a köztársasági elnök jogállása és hatásköre alapján állapította meg. Még hasonlatosabbá vált a kormányzó állása a köztársasági elnök állásához a Habsburg–Lotharingai uralkodóház detronizálását kimondó 1921. évi XLVII. törvénycikk elfogadása után: Magyarország államformája ugyanis a trónfosztást követően *„kvázi monarchia lett; jogilag monarchia, politikailag ellenben köztársaság, amelyet a népnyelv ’m. kir. köztársaság’ névvel emlegetett”*.²⁸ Ez az értékelés már csak amiatt is figyelemreméltó, mert az 1943-ban megjelenő, *Magyarország alkotmánya* című könyvében Csekey István az adott időszak vonatkozásában nemcsak – miként korábban idéztük is – a monarchikus államforma mellett érvelt, hanem azt a határozott álláspontot képviselte, miszerint a kormányzó jogállása *„körülbelül”* a koronázatlan király – tehát nem a köztársasági elnök – jogállásának felel meg.²⁹

Csekey arra is utalt, hogy a „népnyelv” az államforma ellentmondásossága miatt királyi köztársaságnak nevezte Magyarországot. A külföldi sajtóban időnként valóban olvasható volt ez a gunyoros megnevezés, miként néhány alkalommal ellenzéki, első-sorban szociáldemokrata képviselők is ezzel a kifejezéssel adtak hangot a törvényhozásban Magyarország államformája miatti nemtetszésüknek.³⁰

A köztársasági elnöki tisztség kapcsán Csizmadia Andor arra mutatott rá, hogy miután az 1946. évi I. törvénycikk a népszuverenitás elvét fogadta el, a köztársasági

26 SZONTAGH Vilmos: *Az alkotmányjog elemei. Vezérfonal a munkástanfolyam hallgatói számára.* Debrecen, Tudományegyetemi nyomda, 1947. 15.

27 CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya.* [1947] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1–3., 15–16.

28 *Uo.* 15.

29 CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya.* Bp., Renaissance Könyvkiadó, 1943. 132.

30 Propper Sándor a képviselőház 1933. június 9-i ülésén az államforma kapcsán hivatkozott arra, hogy hazánk *„magyar királyi köztársaságnak”* tekintendő. Lásd: Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. XVII. kötet. Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1933. 182.

elnök hatáskörét nem a prezidenciális rendszer alapján állapította meg, hanem – miékként erre maga az 1946. évi I. törvénycikk indokolása is hivatkozott – azokat a jogokat ruházta az elnökre, amelyek szükségszerűen következtek az államfői tisztség természetéből és közjogi jelentőségéből.³¹

Csizmadia professzor az irányadó rendelkezések alapján vetette egybe a köztársasági elnök, az uralkodó, illetve a kormányzó jogkörét: „A köztársasági elnök jogköre bár hasonlít a király, valamint a kormányzó jogköréhez, mégis szűkebb annál. A köztársasági elnök ugyanis nem gyakorolhatja az ún. privilegiális jogkört, vagyis a törvényszentesítési és nemesség adományozási és a főkegyúri jogot (a két utóbbinak ma már nem is volna jelentősége), sokkal kevesebb a jogköre az országgyűlés körül, valamint meg van szorítva a végrehajtó hatalom gyakorlásában is.” Például a gyakorlatban szűkebb körű a rendeletalkotási joga, a kormány kinevezésénél tiszteletben kell tartania a parlamenti többség elvét, kinevezési jogköre korlátozottabb, az államfőt megillető főfelügyeleti jog gyakorlása pedig áttolódott a kormány irányába.³² A legjelentősebb különbséget a köztársasági elnök és a király jogállása között Csizmadia Andor abban látta, hogy amíg a király a nemzettel együtt egyenrangú személyi alkotóeleme az államnak, addig a köztársasági elnök már nem tekinthető külön alkotóelemnek, hanem olyan állampolgárnak, aki csupán az állam legelső tisztségét tölti be: ennek megfelelően a köztársasági elnök megbízatása határozott időre, az 1946. évi I. törvénycikk szerint négy évre szól, és a monarchiával ellentétben felelőssége is vonható.³³

Az 1946. évi I. törvénycikk és a szabadságjogok

Az 1946. évi I. törvénycikk közjogi jelentősége nemcsak a köztársasági államforma deklarálásában rejlett, hanem abban is, hogy a magyar alkotmánytörténetben elsőként foglalta össze az alapvető emberi jogokat. Az 1946. évi I. törvénycikk bevezetésében felsorolt jogokat Beér János „nagy vonalakban” az elidegeníthetetlen emberi jogokkal és a politikai jogokkal azonosította. Ugyanakkor arra hívta fel a figyelmet, hogy az állampolgári jogok részletszabályait külön normák állapítják meg, bár a legtöbb alapjog tekintetében még nem fogadtak el új, demokratikus jogszabályt.³⁴ Az állampolgári jogok formális biztosításával mindazonáltal a „népi demokrácia állama” nem elégedhet meg, hiszen az államnak arról is gondoskodnia kell, hogy az állampolgároknak lehetőségük is legyen arra, hogy állampolgári jogaikkal teljes mértékben élhessenek is.³⁵

Az 1946. évi I. törvénycikk preambulumban deklarált szabadságjogok kérdésével Csekey István részletesebben foglalkozott. Véleménye szerint az 1946. évi I. törvénycikk bevezetése révén Magyarország csatlakozott azon chartális jellegű alkotmánnyal

31 *Magyar alkotmányjog*. Csizmadia Andor jogakadémiai ny. r. tanár (...) előadásai az 1947/48. tanév II. félévében. Bp., Diószegi sokszorosító, é. n., 62.

32 *Uo.*

33 *Uo.*

34 BEÉR János: *A Magyar Köztársaság alkotmánya*. Bp., Szakszervezeti Tanács Oktatási Titkársága, é. n. [1948], 23.

35 *Uo.* 25.

rendelkező államokhoz, amelyek francia mintára alkotmánylevelük bevezetésében rendszerint deklarálták az ún. emberi vagy alapjogokat. Ezt a megoldást nem tartotta helyénvalónak. Magyarország ugyanis „minden európai kontinentális államot megelőzve legelsőnek nyilatkozta ki az emberi szabadságjogokat elsődleges alakjában 1222. évi Aranybullájában. A világon pedig csak egyetlen más állam előzte meg mindössze hét esztendővel: Anglia a Magna Chartájával. E törvényeket természetesen koruk nyelvén kell olvasni és értelmezni. Az aranybulla pl. még csak a nemesek perbehívását szabályozza s a személyes szabadság alapbiztosítékait még csak reájuk korlátozza, de a középkorban a nemesség alkotta a nemzetet. Az Aranybullának e tételei mai is hatályosak azzal az eltéréssel, hogy 1848-ban a rendi különbségek eltörlésével a nemesek helyébe az állampolgárok léptek.” Ily módon az Aranybulla nemesekre korlátozott szabadságjogai 1848-tól az egész nemzetet megillető polgári szabadságjogokká léptek elő.³⁶

Csekey professzor olvasatában az 1848-as törvényhozás is az emberi szabadságjogok törvénybe iktatására irányult: „Nem utánozza ugyan a külföldet, nem deklarálja ünnepélyesen az emberi alapjogokat, hanem magyar szellemben és magyar alkotmányos módszerrel olyan jogokat állapít meg, amelyek a deklarációk hatását tükrözik.”³⁷ Az 1848-as törvényhozás ugyanakkor nemcsak jelszavakat hangoztatott, hanem kellő megfontoltsággal és gyakorlati érzékkel a hazai viszonyokra vonatkozó tételes törvényeket alkotott, amelyek „annyira magyar talajban gyökereztek, hogy nem is lehettek külföldi törvények utánezatai.”³⁸

Csekey István véleménye szerint nem is létezik olyan lényeges szabadságjog, amelyet a magyar alkotmány törvényekben, szokásjogi gyakorlatban vagy kormányrendeletekben eddig ne biztosított volna. „Némelyek tévesen azt hiszik, hogy eddig Magyarországon nem érvényesültek a szabadságjogok és azokat szabadon lehetett lábbal tiporni.”³⁹

A fentiekből Csekey professzor azt a következtetést vonta le, hogy az emberi jogok deklarációjával az 1946. évi I. törvénycikk nem alkotott új jogot, hanem mindössze ünnepélyes alakban jelentette ki azt, ami Magyarországon már hosszú idő óta érvényes jog különféle jogszabályokban. A deklaráció mindazonáltal azt a téves látszatot keltheti külföldön, mintha Magyarország csak most érkezett volna el kulturális fejlődésében odáig, hogy ezeket az emberi jogokat deklarálja.⁴⁰

Az 1946. évi I. törvénycikk szabadságjogi deklarációjának bírálata kapcsán Csekey István nem tulajdonított kellő figyelmet annak, hogy a közjogi provizórium általa is bírált korszakában a polgári és politikai szabadságjogokat időszakonként erőteljesen korlátozták, ami a második világháború éveiben végzetes következményeket vont maga után. Az állampolgárok jogi egyenlősége kapcsán ugyanakkor Csekey is utalt

36 Csekey István: *Magyarország alkotmánya*. [1947] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1–3., 51.

37 Uo. 52.

38 Uo.

39 Uo.

40 Uo.

azokra a magyar jogfejlődéssel véleménye szerint teljesen ellentétes, „*idegen minta*” alapján és javarészt „*idegen nyomás*” következtében megalkotott jogszabályokra, amelyek a vallásfelekezethez tartozás szerint „és a fajiság szempontjából” tettek különbséget az állampolgárok között.⁴¹ Nem tekinthető tehát véletlennek, hogy a tragikus következményekkel járó jog-, illetve intézménytörténeti előzményekre is tekintettel az 1946. évi I. törvénycikk preambuluma kiemelt fontosságot tulajdonított a szabadságjogoknak.

Az állampolgári szabadságjogok biztosítását Csizmadia Andor némi leegyszerűsítéssel az Aranybulla koráig vezette vissza. Innentől a „*szabadságjogok biztosítása legrégibb időtől kezdve napjainkig megismétlődik törvényeinkben*”. Am miután a magyar alkotmány történeti alkotmány, egyetlen törvény sem foglalta össze a szabadságjogokat. Az 1946. évi I. törvénycikk végre biztosította a szabadságjogokat a magyar állam valamennyi polgára számára, minden megkülönböztetés nélkül, „*a demokratikus államrend keretein belül*”. A demokratikus államrend keretei jelentik tehát az egyetlen megszorítást, hiszen a szabadságjogok nem érvényesülhetnek a demokrácia ellen.⁴²

Szontagh Vilmos munkája az alap- vagy szabadságjogokról szóló fejezetben sorolta fel az 1946. évi I. törvénycikk preambulumban nevesített szabadságjogokat: személyes szabadság; jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez; gondolat és vélemény szabad nyilvánítása; vallás szabad gyakorlása, egyesülési és gyülekezési jog; tulajdonhoz, személyes biztonsághoz, munkához és méltó emberi megélhetéshez, szabad művelődéshez való jog; részvétel joga az állam és az önkormányzatok életének irányításában.⁴³ Ezek a jogok törvényekből állapíthatók meg, és így csak annyiban tekinthetők létező jogoknak, amennyiben vannak olyan törvények, amelyek ilyen értelműek, és amennyiben ezek a jogosultságok a törvények végrehajtása következtében az életben ténylegesen is érvényesülnek. „*A felsorolt alapjogok tehát a felsorolás formában csupán alkotmányi célkitűzések s valódi létezésük csak a fenti két feltétel teljesülése mellett állapítható meg*.”⁴⁴ Az 1946. évi I. törvénycikkben deklarált szabadságjogi katalógus felsorolását követően Szontagh professzor tételesen is ismertette az egyes alap- vagy szabadságjogok jogi tartalmát.

Összegzés

A köztársasági államformáról szóló 1946. évi I. törvénycikk jelentőségével a korabeli közjogi irodalom tökéletesen tisztában volt, amit a történelmi alkotmány korszakára nem kevés nosztalgiával tekintő Csekey István fejezett ki a legtalálóbban: „*Tíz évszázad alatt nem került még olyan nagyjelentőségű alkotmányjogi törvény a Magyar*

41 Uo. 49.

42 *Magyar alkotmányjog*. Csizmadia Andor jogakadémiai ny. r. tanár (...) előadásai az 1947/48. tanév I. és II. félévében. Bp., Diószegi sokszorosító, é. n., 35.

43 SZONTAGH Vilmos: *Az alkotmányjog elemei. Vezérfonal a munkástanfolyam hallgatói számára*. Debrecen, Tudományegyetemi nyomda, 1947., 22

44 Uo. 23.

*Törvénytárba, mint a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. tc.*⁴⁵ Jól érzékelhető ugyanakkor, hogy az 1946. évi I. törvénycikk jogforrási besorolását illetően egymástól igencsak különböző vélemények formálódtak: Beér János „*írott alkotmánynak*”, Csekey István egy „*új alkotmány csonka kartájának*”, Csizmadia Andor pedig a történeti alkotmány korát idéző „*sarkalatos törvénynek*” tekintette az 1946. évi I. törvénycikket. Többen is törekedtek arra, hogy a folytonosság jegyében az 1946. évi I. törvénycikket valamiféleképpen a történeti alkotmány keretei közé illesszék. A legmesszebb ebben a tekintetben Csekey István ment el, amennyiben lényegében egy szerves fejlődés produktumaként tekintett az 1946. évi I. törvénycikkre, amely, ha tartalmi értelemben nem is, de alaki értelemben illeszkedik a történelmi alkotmány konstrukciójához. Anakronisztikusnak tűnnek ugyanakkor azok a törekvések, amelyek a történeti alkotmány bizonyos intézményeit, miként a Szent Korona-tant, a kiépülő republikánus közjogi keretek közé igyekeztek beilleszteni. A történeti beágyazottságnak mindazonáltal a marxista–leninista szemléletet követő Beér János összeállításában is fontos szerepe volt, csakhogy a történelmi alkotmány intézményeivel szemben a forradalmi és republikánus közjogi tradíciók megtestesítőire, Martinovicsra, Táncsicsra, Petőfire hivatkozott, valamint az 1918/1919-es forradalmak törekvéseire és a Horthy-korszak mártírjainak az erőfeszítéseire helyezte a hangsúlyt.

Az 1946. évi I. törvénycikk kiforrott és letisztult közjogi értelmezésére akkoriban nem adódott lehetőség. Ezt a felgyorsuló események nem is tették lehetővé. Ries István igazságügyi miniszter 1948 őszén előrevetítette, hogy Magyarországnak új alkotmánytörvényre lesz szüksége, „*mert az 1946. évi I. tc. túlhaladott törvény*”.⁴⁶ Ezzel összefüggésben ugyanakkor Beér János azt emelte ki, hogy az 1946. évi I. törvénycikk a maga idejében a népi demokrácia haladó erőinek döntő győzelmét jelentette a reakcióval szemben: „*A magyar fejlődés történelmi jelentőségű határköve volt.*” Mára azonban nemcsak túlhaladott, hanem kevés is, hiszen a soron következő feladat a népi demokrácia alkotmányának a megalkotása.⁴⁷

Ezek a sommás értékelések már egyértelműen jelezték, hogy az 1946. évi I. törvénycikket belátható időn belül felülírják, ami a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény elfogadásával be is következett. Mindez nem változtathat azon a tényen, hogy az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogait, valamint a köztársasági államformát deklaráló 1946. évi I. törvénycikk a republikánus közjogi hagyományok kiemelkedő jogforrásaként vonult be hazánk alkotmánytörténetébe.

45 CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya*. [1947] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1–3., 16. A történelmi alkotmány iránti elkötelezettséget ugyanakkor az alábbi sorok is mutatják: „*Amilyen könnyű volt az állandóságra törekvő provizórium felemás intézményeivel szakítanunk, nehezebben esik a történelmi alkotmány talajában gyökeredző alkotmányjognak néha csaknem ezer esztendő intézményeit eltemetni.*” Uo.

46 RIES István: *Jog és állam. Jogtudományi Közöny*, 1948. október 20. 326.

47 BEÉR János: *Magyar közjog. Jogtudományi Közöny*, 1948. október 20. 335–336.